

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КРЕДИТНИХ СПІЛОК І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто проблеми фінансової стійкості кредитних спілок в умовах економічної кризи. Обґрунтовано доцільність їх перепідпорядкування Національному банку України в межах реалізації державної концепції реформування і розвитку національної системи кредитної кооперації. Досліджено аспекти перетворення найбільших кредитних спілок у кооперативні банки.

Find similar papers at core.ac.uk

provided by Institutional Repository of Vadym Hetman

АННОТАЦИЯ. Рассматриваются проблемы финансовой устойчивости кредитных союзов в условиях экономического кризиса. Обоснована целесообразность их переподчинения Национальному банку Украины в рамках реализации государственной концепции реформирования и развития национальной системы кредитной кооперации. Исследуются аспекты преобразования крупнейших кредитных союзов в кооперативные банки.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: кредитный союз, кооперативный банк, кооперативная страховое учреждение, Нацкомфинуслуг, Национальный банк.

ANNOTATION. The article is focused on the problems of the financial stability of credit unions in the economic crisis. It is proved the appropriateness of their subordination to the National Bank of Ukraine in the framework of the concept of state reform and development of the national system of credit cooperatives. It is explored aspects of the transformation of the largest credit unions in the cooperative banks.

KEYWORDS: credit union, cooperative bank, cooperative insurance institution, National Commission on the regulation of financial services, National Bank.

Постановка проблеми. Фінансова криза у 2008—2009 роках негативно вплинула на діяльність більшості економічних суб'єктів. Не стали виключенням банки, кредитні спілки, страхові компанії та інші фінансові установи. Однак підтримка з боку держави різних учасників фінансового ринку принципово відрізняєть-

ся: якщо банк зазнає проблем з ліквідністю, він може звернутися за рефінансуванням або за стабілізаційним кредитом до Національного банку, в той час як кредитним спілкам допомоги від Нацкомфінпослуг чекати не доводиться. Крім того, рівень забезпечення інформаційно-аналітичними матеріалами учасників банківського і небанківського кредитного ринку кардинально різний. При НБУ ефективно працює Центр наукових досліджень, постійно аналізуються основні тенденції грошово-кредитного ринку, щомісяця надається актуальна статистична інформація. Натомість Нацкомфінпослуг тільки наприкінці 3 кварталу 2012 року оприлюднив інформацію щодо основних показників діяльності кредитних спілок станом на кінець 3 кварталу 2011 року, що унеможливорює вчасне проведення аналізу небанківського кредитного ринку та, відповідно, ускладнює визначення шляхів подолання наявних проблем у цьому секторі. Усе це визначає актуальність і необхідність дослідження питань подальшого розвитку кредитного ринку й, зокрема, запровадження в Україні моделі єдиного регулятора цього сектору фінансового ринку в особі НБУ. Такий підхід дозволить Національному банку сфокусуватися на забезпеченні стійкості не лише банків, а всього кредитного сектору держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем діяльності кредитних спілок присвячені праці багатьох вітчизняних науковців, зокрема А. Арістової, А. Герасимовича, О. Гриценко, Б. Дадашева, І. Лютого, В. Міщенко, С. Науменкової, М. Савлука, Г. Терещенко та інших, однак питання реформування великих кредитних спілок у кооперативні банки залишилося поза увагою дослідників.

Метою статті є розробка пропозицій щодо подальшого розвитку системи кредитної кооперації, яка охоплюватиме не лише роботу кредитних спілок, а й створення в Україні системи кооперативних банків.

Завдання. Дослідження перспектив подальшого розвитку системи кредитної кооперації в аспекті визначення шляхів підвищення фінансової стійкості кредитних спілок і створення кооперативних банків як більш потужних і надійних учасників ринку фінансових послуг.

Виклад основного матеріалу. Разом з початком світової фінансової кризи діяльність більшості центральних банків була спрямована на підтримання стійкості банківських систем, а також створення системи дієвого її аналізу. Не став виключенням НБУ, який активно включився в процес надання фінансової допомоги банкам

з метою якнайшвидшого подолання кризових явищ. Водночас діяльність кредитних спілок довгий період часу залишалася поза увагою регулятора грошово-кредитного ринку, оскільки їх частка у загальній сумі активів кредитного сектору становить лише 0,2 %. Нині регулюванням небанківського кредитного ринку займається Нацкомфінпослуг, яка не має фінансових можливостей для підтримання ліквідності кредитних спілок шляхом надання їм рефінансування або стабілізаційних кредитів. Крім того, якщо Національний банк проводить з банками операції прямого репо з державними облігаціями України, то кредитні спілки відрізані від такої можливості, при тому що вони, аналогічно банкам, мають право розмішувати свої активи в облігації внутрішньої державної позики [1]. Як наслідок, за період з 2008 до 2011 року припинили діяльність 219 кредитних спілок (табл. 1), у той час як у банківському секторі на ліквідацію було відправлено лише 21 установу [2].

Таблиця 1

ДИНАМІКА КІЛЬКОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК ТА ЇХ ЧЛЕНІВ

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*
Кількість зареєстрованих кредитних спілок (на кінець періоду), з них:	723	764	800	829	755	659	610
– кредитних спілок з кількістю членів до 1 тис. осіб	525	510	505	525	496	420	–
– кредитних спілок з кількістю членів від 1 тис. до 10 тис. осіб	178	222	255	261	224	210	–
– кредитних спілок з кількістю членів від 10 тис. до 50 тис. осіб	19	29	36	39	32	26	–
– кредитних спілок з кількістю членів більше 50 тис. осіб	1	3	4	4	3	3	–
Кількість членів КС, тис.осіб, з них:	1 236	1 791	2 392	2 669	2 190	1 570	1 121
– членів, які мають внески на депозитних рахунках, тис. осіб	79	103	245	164	117	79	49
– членів, які мають заборгованість за кредитами, тис. осіб	497	566	562	578	424	343	264

* дані за 2011 рік наведені станом на кінець III кв. 2011 року.

Загальний обсяг активів кредитних спілок станом на кінець III кварталу 2011 року становив 2,4 млрд грн (табл. 2), з них заборгованість за кредитними договорами складала 2,3 млрд грн, тобто в середньому кожен позичальник мав 8,65 тис. грн боргу по кредиту. Водночас активи банківського сектору у 2011 році становили 1058,6 млрд грн, з яких кредитні операції займали 68 % (майже 720 млрд грн). Щодо кількості банків, то ліцензію на здійснення банківських операцій у 2011 році мали 176 банків.

Таблиця 2

ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*
Загальні активи КС, млн грн, у т.ч.:	1 938	3 241	5 261	6 065	4 218	3 432	2 433
– кредити членам, млн грн	1 439	2 597	4 512	5 573	3 909	3 350	2 282
Зобов'язання КС, млн грн, у т.ч.:	1 267	2 143	3 709	4 351	3 452	2 315	1 474
– внески членів КС на депозитні рахунки, млн грн.	1 138	1 927	3 451	3 951	2 959	1 945	1 203
Капітал КС, млн грн., у т.ч.:	671	1 098	1 552	1 714	766	1 117	959
– пайовий капітал, млн грн.	–	–	–	–	816	917	–
– резервний капітал, млн грн.	–	–	–	–	466	403	–
– додатковий капітал, млн грн.	–	–	–	–	98	45	–
– нерозподілений дохід (непокритий збиток), млн грн.	16	24	6	-68	-614	-247	-17
Доходи КС, млн грн.	457	760	1 289	1 800	1 086	706	488
Витрати КС, млн грн.	369	611	1 073	1 642	1 533	682	422

* дані за 2011 рік наведені станом на кінець III кв. 2011 року.

У структурі кредитного портфеля кредитних спілок станом на кінець 2010 року найбільша частка припадала на споживчі кредити (32,5 %) з дуже високою дохідністю 47,1 %, яка свідчить про високі ризики даного виду кредитування. У цілому структура кредитного портфеля та його дохідність наведена на рис. 1.

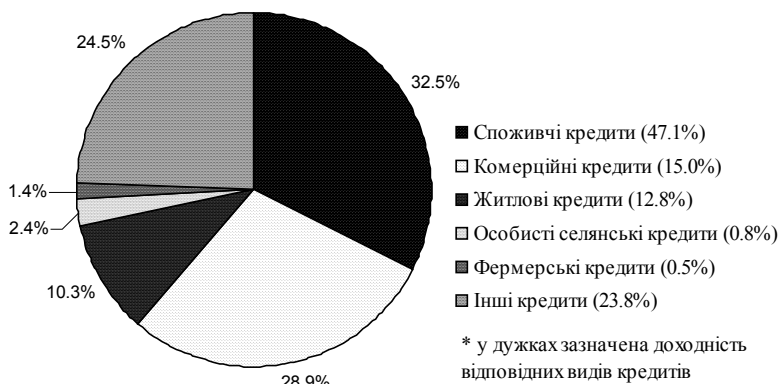

Рис. 1. Структура портфеля кредитних спілок за видами і їх доходністю на кінець 2010 року

У докризовий період позичальники мали можливість виплачувати такі дорогі споживчі кредити, проте після 2008 року ситуація суттєво змінилася і кредитні спілки отримали різке зростання обсягу прострочених та безнадійних кредитів, тобто в результаті фінансової кризи якість кредитного портфеля кредитних спілок значно погіршилася і на кінець 2010 року питома вага прострочених кредитів становила 40,5 % (рис. 2). У 2011 році кредитні спілки, враховуючи низьку платоспроможність позичальників, зменшили обсяги кредитування, ввели більш жорсткі умови для надання кредитів і санкції у разі неповернення їх позичальниками.

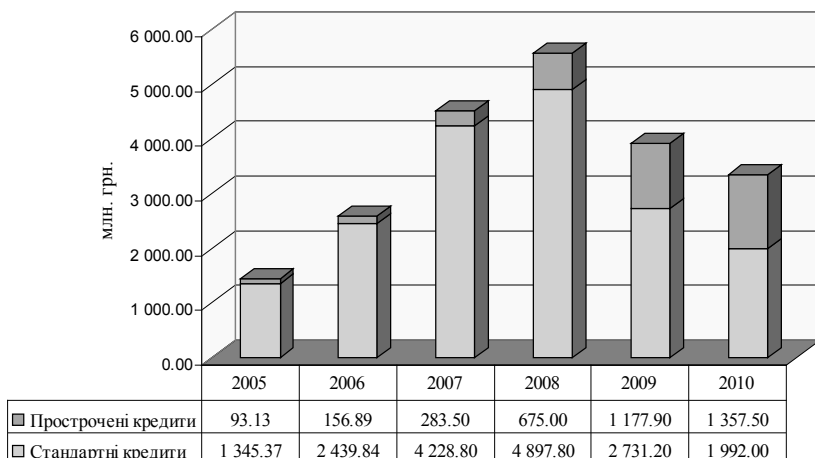

Рис. 2. Якість кредитного портфеля кредитних спілок України

Ризик втрати наданих у кредит коштів, а також інші ризики, пов'язані з діяльністю кредитної спілки, доцільно мінімізувати шляхом страхування. Як свідчить досвід польської системи ощадно-кредитних кас, найефективнішим шляхом задоволення потреби кредитних спілок у страхових послугах є створення власної спілки взаємного страхування (СВС) кредитної кооперативної системи України. Страхова установа може бути заснована асоціаціями кредитних спілок у формі як комерційної структури, так і кооперативу, членами якого були б кредитні спілки. На думку багатьох науковців кооперативна форма організації страхової установи кредитної кооперативної системи має істотні переваги, оскільки залучає кожен кредитну спілку до контролю й управління страхувальником. Крім того, такий підхід зумовлює розробку і впровадження спеціалізованих страхових продуктів, а саме: колективного страхування депозитних і додаткових пайових внесків; страхування кредитних спілок від збитків, пов'язаних із нечесною чи некомпетентною поведінкою їхніх працівників; страхування майна кредитних спілок від пожеж, затоплень, крадіжок, пограбувань тощо; страхування цивільної відповідальності кредитних спілок за можливі збитки, завдані членам спілки або іншим особам з вини працівників спілки; страхування кредитів [4].

Не дивлячись на малі обсяги активів кредитних спілок у порівнянні з банками, діяльність кредитних кооперативів пов'язує більше 1 млн членів (фізичних осіб), що дозволяє говорити про їх важливе значення для суспільства. Кредитуючи найменш забезпечені верстви населення та приватні підприємства (переважно фермерські), надаючи житлові (іпотечні) кредити тим, кому недоступний банківський кредит, кредитні спілки стимулюють розвиток економіки і покращують соціальну ситуацію в державі.

Водночас саме кредитні спілки, порівняно з іншими небанківськими фінансовими установами, виявилися найуразливішими до проявів фінансової кризи та найменш спроможними щодо її якнайшвидшого подолання. Якщо під час кризи держава рефінансувала всі проблемні банки, то кредитним спілкам не було надано жодної допомоги. Держава недооцінила потенціал кредитних спілок, які навіть під час кризи, коли банки практично призупинили кредитування населення, продовжували надавати кредити своїм членам. З іншого боку, надання рефінансування з боку держави вимагає надання позичальником ліквідної застави та накладає певні обмеження на здійснення ризикових операцій. Виконання усіх вимог на рівні з банками задля отримання кредиту від НБУ для більшості малих спілок з кількістю членів до 1 тис.

осіб є практично недосяжною умовою. Тому говорити про рефінансування для малих кредитних кооперативів, які виступають формою взаємодопомоги й самозахисту своїх членів, досить складно. Виходом із ситуації може бути приєднання малих кредитних спілок (таких на кінець 2010 року налічувалося 420) до тієї чи іншої асоціації, при якій утворено стабілізаційний фонд і розроблено програму захисту вкладів. На даний час в Україні створено стабілізаційні фонди при ВАКС (Всеукраїнській асоціації кредитних спілок) і НАКСУ (Національній асоціації кредитних спілок України). В межах таких асоціацій, на думку багатьох науковців, доцільно розбудовувати допоміжну інфраструктуру кредитної кооперативної системи, до якої може входити стабілізаційний фонд, спілка взаємного страхування, бюро кредитних історій, агенція по роботі з проблемними кредитами, аудиторське бюро з юридичною консультацією, освітній центр тощо [3, 4].

Запровадження системи рефінансування кредитних спілок можливе, на нашу думку, лише для великих кредитних спілок з кількістю членів понад 10 тис. осіб. Саме такі спілки доцільно, за наявності бажання з їх сторони, перетворювати у кооперативні банки, після чого вони зможуть отримувати кредити від НБУ. З іншого боку, для перетворення у кооперативний банк необхідно виконати умову щодо мінімального розміру пайового капіталу, (нині це 120 млн грн), що не є простим завданням, враховуючи що на даний час немає жодної кредитної спілки з капіталом понад 20 млн грн.

Крім того, на кооперативні банки поширюється дія закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», за яким статус учасника Фонду гарантування банк набуває в обов'язковому порядку в день отримання ним банківської ліцензії [5, с. 17]. Далі кооперативний банк як учасник Фонду протягом 30 календарних днів з дня одержання банківської ліцензії зобов'язаний сплатити до Фонду початковий збір у розмірі 1 % свого статутного капіталу (а це мінімум 1,2 млн грн), а потім щоквартально сплачувати регулярний збір (розмір базової річної ставки збору становить 0,5 % бази нарахування в гривні та 0,8 % бази нарахування в іноземній валюті) [5, с. 21—22]. Отже, такі платежі є досить відчутними навіть для великих кредитних спілок, а тому їх перетворення у кооперативні банки не буде простим процесом.

Ще однією перепорою на шляху перетворення великих кредитних спілок у кооперативні банки є норма закону «Про банки і банківську діяльність», за якою кожний учасник кооперативного банку має право одного голосу, незалежно від розміру паю в ка-

піталі банку. У кредитних спілках діє така сама норма, проте вона є ефективною до певної межі. Коли кількість членів перевищує 1 тис. осіб, виникають складнощі з проведенням щорічних загальних зборів і прийняттям своєчасних управлінських рішень. Тому якщо для невеликих кредитних кооперативів така норма є благом, для кооперативного банку з капіталом у 120 млн грн (де може бути й 120 тис. учасників, якщо зробити припущення, що розміри пайових внесків залишаться на нинішньому рівні) така норма може призвести до абсолютної некерованості банку, що для кредитно-фінансової установи є недопустимим. Виходом з цієї ситуації може бути об'єднання у кооперативний банк однакових за розміром кредитних спілок, які внесуть однакові паї для формування статутного капіталу банку й, відповідно, кожна з яких отримає один голос на загальних зборах учасників.

До переваг перетворення кредитних спілок у кооперативні банки можна віднести також підвищення їх фінансової стійкості (завдяки збільшенню власного капіталу), можливість розширення спектру фінансових послуг, адже клієнтами кооперативного банку можуть бути не лише його члени-фізичні особи, а й інші клієнти (як фізичні особи, так і юридичні особи), при цьому на операції кооперативного банку не поширюється обмеження закону «Про банки і банківську діяльність» щодо операцій з пов'язаними особами.

Участь у Фонді гарантування вкладів фізичних осіб сприятиме зростанню довіри з боку вкладників, що дозволить наростити обсяг коштів на депозитних рахунках. Нині обсяг внесків членів кредитних спілок на депозитні рахунки постійно зменшується (табл. 2), що пояснюється, по-перше, наслідками фінансової кризи, а по-друге, проблемами з видачею ліцензій на здійснення діяльності по залученню внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки.

Ліцензійні процедури нині залишаються одним з найболючіших питань у діяльності кредитних спілок. Спочатку Держфінпослуг (попередній регулятор) всіляко сприяла переходу кредитних спілок на роботу з пайовим капіталом замість залучення депозитів, що пояснювалося порядком оподаткування доходів, що розподіляються на пайові внески. Так, згідно Податкового кодексу України [6, п. 170.12 і 167.2], такі доходи (на паї) оподатковуються за ставкою 5 %, у той час як доходи за депозитами не оподатковуються. Ще одним недоліком залучення додаткових пайових внесків замість депозитних вкладів для кредитних спілок є те, що додаткові пайові внески хоч і є зворотними, проте можуть

повертатися лише за умови дотримання кредитною спілкою нормативу достатності капіталу.

У 2012 році Держфінпослуг, що знаходилося у стані ліквідації і припинило свою діяльність 28 березня 2012 року, не прийняло жодного рішення щодо ліцензування кредитних спілок. Його правонаступник — Нацкомфінпослуг — отримало на баланс Державний реєстр фінансових установ лише в липні 2012 року, а до того часу, аби внести до реєстру інформацію про будь-яку кредитну спілку (чи іншу фінансову установу), Нацкомфінпослуг надсилала відповідний запит Держфінпослуг, яка була вже у стані ліквідації. У результаті з 49 пакетів документів, що були подані в департамент нагляду за кредитними спілками з травня по липень 2012 року, позитивне рішення було прийняте лише в 10 випадках, а 27 заяв було взагалі залишено без розгляду (і це при тому, що ліцензії потребують 162 кредитні спілки, тобто $\frac{1}{4}$ ринку) [7]. У результаті на ринку склалася небезпечна ситуація, оскільки депозитні вклади населення ще й досі залишаються основною статтею зобов'язань більшості кредитних спілок, і якщо вони не матимуть можливості переоформити наявні депозити на нові терміни, то доведеться різко скорочувати обсяги кредитних операцій, що в нинішніх умовах зробити вкрай складно. Як наслідок — виникнення значного розриву ліквідності може призвести до неплатоспроможності таких кредитних спілок.

Окрім зазначених проблем, більшість учасників ринку кредитної кооперації непокоїть закритість роботи Нацкомфінпослуг. Комісія приймає населення, а представники кредитних спілок (та інших підконтрольних фінансових компаній) не мають можливості проконсультуватись чи надати додаткові матеріали. Усе це дозволяє говорити про недостатню ефективність роботи нинішнього регулятора кредитних спілок і про доцільність їх перепідпорядкування більш професійному державному регулятору — Національному банку України, компетентність якого не викликає сумнівів.

Висновки. Підводячи підсумки, можна стверджувати, що ринок кредитної кооперації нині потребує вирішення нагальних проблем регулятивного характеру, зокрема спрощення ліцензійних процедур (вони мають бути простими й зрозумілими), запровадження безстрокових ліцензій, а основна увага регулятора має бути зосереджена на оцінці існуючих у діяльності кредитних спілок фінансових та операційних ризиків, а не на формальних аспектах. Кардинальнішим варіантом вирішення регулятивних проблем може стати перепідпорядкування кредитних спілок Національному банку України, якому належить провідна роль у

розробленні та реалізації грошово-кредитної політики держави. Перетворення найбільших кредитних спілок у кооперативні банки підвищить їх фінансову стійкість й стане одним із стабілізуючих факторів для грошово-кредитної системи України.

Література

1. Про встановлення виду державних цінних паперів, які можуть придбавати кредитні спілки : розпорядження Держфінпослуг від 04.11.2004 року № 2739.

2. Перелік банків, які перебувають у стадії ліквідації : додаток до рішення Адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 21.08.2012 № 27 «Про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладами».

3. *Пожар А.* Формування сервісної інфраструктури системи кредитної кооперації на регіональному рівні // Світ фінансів. — 2007. — Вип. 3 (12). — С. 163—172.

4. *Терещенко Г. М.* Перспективи розвитку кредитних спілок в Україні // Фінанси України. — 2009. — № 5. — С. 87—94.

5. Закон «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 року № 4452 (діє з 22.09.2012).

6. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI, зі змінами.

7. *Дацюк Р., Бойчук В.* Чи існує Нацкомфінпослуг? // Економічна правда. — 30.08.2012. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/08/30/333302/>.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2012